

parat bé la sendera —glapix que glapix lo gos— aguantal' paire nevant o plovent, o al plé del sol», Vergés Paulí (*Espurnes* v, 25, 174). Curiosa i important derivació, el sentit i el gènere de la qual no s'explicaria naturalment si fos un derivat amb sufix -INA; ha de ser un compost indoeuropeu TURM(O)-MĪNĀ 'mina en un torn', 'galeria en un torn'; valuós perquè essent MĪNĀ un mot fonamentalment cèltic fóra bon argument a favor de l'etimologia cèltica de *torn*; tanmateix és ben versemblant que MINA fos comú amb el so-

rotàptic i l'ibèric, o almenys ens consta que havia passat al basc antic. I en tot cas bella confirmació de la data pre-romana de tota la família de *TORMO*.
 «*Turmau* (Camprodon) una flor bonica d'un vermell viu: es fa per marges i parets» (*DAG.*). Com que -au no és sufix català, i no pot venir de -AL, ens veiem conduïts a admetre que hi havia una consonant final perduda, que difícilment seria -D (llavors tampoc explicariem la terminació), però res més fàcil i normal que la simplificació -aub > -au (cf. *Montcau* MONTEM CALVUM, *Montau* prop de Begues MONTEM ALBUM, *L'Espinau* prop de Sta. Creu d'Horta SPINUM ALBUM): seria doncs TURMO-+ALBU 'bony blanquinós' (per més que sigui vermella, almenys fora de la primavera, deu tenir fulles blanques embolcant la poncella).

¹ N'abunden les descripcions geogràfiques; darrerament l'exacta del patriarca i gran observador geògraf Em. Beüt i Belenguer, en un bon article del full dominical valencià del 22-IV-84. Sobre el nom, cedeix al prejudici popular: «por su forma parecida a un tobillo, que en val. así se llaman». Menys semblança que un ou amb un cogombre! I ni és al peu de res, ni una serra és una cama. — ² Un venec. ant. *tórmene* «altura tondeggiante isolata» (*RLiR* XII, 122), no menys «isolat» lingüísticament, no deu recordar-lo sinó casualment: potser és CULMEN en creuat amb TUMULUS. Res a veure tampoc un *turminem* de la *Mulomedicina Chironis* (p. 17.4), de sentit controvertit, però en tot cas allunyat: Oder explica per «spartea solea», mentre que Heraeus tradueix «rotula lignea», «Zauberrad» (*ALLG* XIV, 213). — ³ Força lluny materialment ens deixen els representants cèltics de l'arrel TU/TEU-; els britònics amplificats amb -M-: ky. *twf* 'força', *tyfu* «crescere» (TŪM-) i bretó *tiñva* 'créixer' (TŪM-); j un no amplificat irl. ant. *teo* 'força' (TAVI-): Pedersen, *Vgl. Gr. Kelt.* I, 178; Stokes-Bezz., 131, 135.

TORN, del ll. TORNUS, i aquest, del gr. *τόρνος* 'torn, instrument del tornejadador o del torner', derivat de *τελέω* 'jo perforo'; de TORNUS va derivar el verb llatí *TORNARE* amb el sentit de donar mitjançant el torn una forma arrodonida i afaïçonar amb moviments giratoris, d'on es passà a 'girar cap a tal o tal forma o estat', i els altres sentits del cat. *TORNAR* 'fer girar', 'convertir' etc. □ ^{1.} *doc.*: *torn* com a instrument i com a moviment giratori, S. XIV, però *donar torn* fi segle XIII; *tornar*, orígens (*Homilies*; doc. S. XII etc.)

Des del principi, en català *tornar* apareix afectat als sentits morals, amb tendència a moviment abstracte:

'convertir' o 'pendre direcció contrària, tornar o girar enrere'. No hi ha estat mai entre nosaltres el sentit de 'donar voltes, giravoltar' que té o ha tingut en francès i italià.¹ Tampoc en llatí no hi era: *tornare sphaeram* 'donar forma de bola' Ciceró, *versus male tornati* 'versos mal plasmats, mal forjats' Horaci, *tornata ungula* 'pota ben polida i arrodonida' Calpurni, *tornare comas* o *barbas* 'rullar i allisar els cabells, la barba' St. Jeroni.

¹⁰ D'aquí els sentits de 'convertir-se', 'girar-se enrere' i anàlegs que ja trobem en català des dels orígens. Intr.: «Totes les coses del segle són vanitats e cađen e *tornen* e<n> nient, mas carita<d> jamés no caðrà», *Hom.*, 1v14; refl.: «*tornad-vos* a mi —zo dix Nostre Séiner— ab tot vostre cor e ab tota vostra pensa; no dix mica ab la meitad del cor, mas ab tot lo cor», *Hom.*, 4v18; tr. 'convertir': «-- lo mas de la Sala d'Oora, que solie dar a Sem Pere <d'Escales>, de pa e de vino e de carn, la meitad; e per 70 sol. que B.<dez Vilar> n'ag, *tornà*-o a sènsum, que no fóre obs --», «les conamines que solien laurar ab la jova, à *tornades* a sènsun, per aver que n pres».

En fi les accs. sempre dominants en cat. Intr.: 'anar novament' [*<*'tombant enrere']: «veng e-l mas de la Muntada --- e fez de mal qui valg 200 sol. en diners e aenan<t> *tornà*-i, e-l mas illex de la Muntada, e pres l'ome e l'aver e la roba ---», doc. del S. XII, de l'Alt Cardener; «pec sòts! ¿Que nul hom qu' entre en Paradís, *torn* fer vertutz dez?» ['torni en aquest món per fer-hi miracles?']; tr. *convertir* (millorant): «—Ara, vós, compare, ¿qui us ensen<y>ave ca<r> rera, e us *tornave* de mal a bé, creuriets-o? —Oc jo, volenters» procés d'heretgia de l'Alt Cardener, a. 1250 (PPujol, *DocVgUrg.*, 4.12, 4.16, 4.27, 15.41, 15.27)

³³ Donem una selecta d'exs. dels usos i accs. principals o més típics, en els clàssics medievals. Intr. 'tornar a un lloc o persona precisos': «Tu, no conexent la sospita e gelosia de les dames, que, per res del món, no consenten par en la cosa amada, oblidada aquesta mena d'or, *tornist* a Laquesis ---», *Curial* (*NCL* III, 21); absolutament ('retornar'): «si algun hic assaïa n de fugir, e és *tornat*, li tallen lo nas e les orelles e l'obren en ssots e ---», report de c. 1326 d'un legat català (Finke, *Acta Ar.* III, 515, més text a *SOTS*); «Noè -- tramés lo corp, per so que anàs a veure si trobaria terra, e lo corp no *tornà*; e puxes tramés la coloma ---», Eiximenis (*Terç*, *NCL* VI, 35); els catalans a Itàlia «los més són *tornats* endeutats e ab prou congoyxa», mj. S. xv (*Diet. d. Cap. d'Anfós el Magn.*, p. 198; cf. JnFuster, *Disc. Rec. Hon.-Ca.*, Bna. 1984, 19); Jaume I (Ag., 455.4, text infra, a *tornal*).

Tr. 'fer venir de nou cap a ---': «lo castell de fust --- sobre açò no trobam hòmens que-y volguessen anar, de dia, que-l ne *tornassen* atràs», *Cròn.* de Jaume I (Ag., p. 210); «hages pietat --- del poll acaçat, qui encara no té ploma: e tramet-li lo teu sant àngel qui-l *torn* en lo niu del qual és estat gitat, per tal que allí visca fins que puxa volar», Boliver (*Excitatori*, 43); «anar a Florença per *tornar* lana» (*Decam.* VIII, § 2, 443.15).

Refl.: 'tornar-se'n': «e-ls cavallers de la vila --- per